BG Pulse Journal USA
ISSN:1947-2536 http://www.bgpulseusa.com/index.php/bg
BG PULSE JOURNAL

TALABALARDA HARBIY XIZMATGA TAYYORGARLIK MOTIVATSIYASINI RIVOJLANTIRISHNING PEDAGOGIK OMILLARI

Mustafoyev Nodirjon Mustafoyevich

Osiyo xalqaro universiteti magistri

Doi: https://doi.org/10.5281/zenodo.24135495

Annotatsiya. Maqolada oliy ta'lim muassasalarida tahsil olayotgan talabalarda harbiy xizmatga tayyorgarlik motivatsiyasini shakllantirish va rivojlantirishga ta'sir ko'rsatuvchi pedagogik omillar tahlil qilingan. Motivatsiyaning psixologik-pedagogik tabiati, uning ichki va tashqi manbalari yoritilib, ta'lim mazmuni, o'qituvchi shaxsi, ta'lim muhiti, faoliyatli yondashuv, tarbiyaviy tadbirlar va rag'batlantirish tizimining o'rni ilmiy jihatdan asoslangan. Shuningdek, motivatsiyani bosqichma-bosqich kuchaytirishga xizmat qiluvchi pedagogik shart-sharoitlar hamda amaliy tavsiyalar taklif etilgan.

Kalit so'zlar: motivatsiya, harbiy xizmatga tayyorgarlik, pedagogik omil, harbiy-vatanparvarlik tarbiyasi, ichki motiv, tashqi motiv, faoliyatli yondashuv, o'z-o'zini samaradorlik, talaba.

KIRISH

Bugungi globallashuv va geosiyosiy beqarorlik sharoitida davlatning mudofaa qudrati faqat zamonaviy qurol-yarog' va texnika bilan emas, balki Vatan himoyasiga ruhan, jismonan va kasbiy jihatdan tayyor fuqarolar bilan ham belgilanadi. Yoshlarning harbiy xizmatni majburiyat sifatidagina emas, balki sharafli burch sifatida qabul qilishi jamiyat barqarorligi va milliy xavfsizlikning muhim kafolatlaridan biridir. O'zbekiston Respublikasi qonunchiligida fuqarolarning umumiy harbiy majburiyatni bajarishi hamda harbiy xizmatga tayyorgarlik ko'rishi bilan bog'liq munosabatlar alohida huquqiy asosda tartibga solingan.[1]

Mamlakatimiz Mudofaa doktrinasida ham aholini, eng avvalo yoshlarni harbiy-vatanparvarlik ruhida tarbiyalash mudofaa salohiyatini mustahkamlashning tarkibiy qismlaridan biri sifatida qaraladi.[2] Shu nuqtai nazardan, kelajakda jamiyatning intellektual salohiyatini tashkil etadigan, zaxiradagi ofitser va mutaxassislar safini to'ldiradigan talabalarning harbiy xizmatga tayyorgarlik motivatsiyasini rivojlantirish dolzarb pedagogik vazifa sifatida maydonga chiqadi.

Kuzatishlar shuni ko'rsatadiki, talabalarning harbiy tayyorgarlikka munosabati bir xil emas. Ularning bir qismi bu jarayonni shaxsiy va kasbiy kamolot imkoniyati deb bilsa, boshqa bir qismi uni faqat rasmiy talab yoki o'quv rejasidagi navbatdagi fan sifatida qabul qiladi. Mana shu tafovut motivatsiyani shakllantirishning pedagogik mexanizmlarini ilmiy asosda o'rganish, ularni o'quv-tarbiya jarayoniga tizimli tatbiq etish zaruratini yuzaga keltiradi. Ushbu maqolaning maqsadi

[1] O'zbekiston Respublikasining «Umumiy harbiy majburiyat va harbiy xizmat to'g'risida»gi Qonuni. 2002-yil 12-dekabr, 436-II-son (keyingi o'zgartish va qo'shimchalar bilan) // Qonunchilik ma'lumotlari milliy bazasi. – URL: https://lex.uz/docs/-78717

[2] O'zbekiston Respublikasining Mudofaa doktrinasi. O'zbekiston Respublikasining 2018-yil 9-yanvardagi O'RQ-458-son Qonuni bilan tasdiqlangan // Qonunchilik ma'lumotlari milliy bazasi. – URL: https://lex.uz

talabalarda harbiy xizmatga tayyorgarlik motivatsiyasini rivojlantirishga ta'sir etuvchi asosiy pedagogik omillarni aniqlash va ularni amalga oshirish yo'llarini asoslashdan iborat.

MAVZUGA OID ADABIYOTLAR TAHLILI VA METODOLOGIYA

Motivatsiya muammosi psixologiya va pedagogika fanlarida turli nazariy yondashuvlar doirasida keng tadqiq etilgan. A.N. Leontyev faoliyat nazariyasida motivni faoliyatni harakatga keltiruvchi va unga shaxsiy mazmun baxsh etuvchi asosiy unsur sifatida talqin qiladi.[3] Mazkur qarashdan kelib chiqadigan bo'lsak, harbiy tayyorgarlik talaba uchun shaxsiy ma'no kasb etgandagina u ongli, faol va izchil tarzda amalga oshiriladi.

A. Maslou ehtiyojlar ierarxiyasi nazariyasida fiziologik ehtiyojlardan tortib xavfsizlik, mansublik, hurmat va o'zini namoyon etish ehtiyojlarigacha bo'lgan pog'onalarni ajratib ko'rsatgan.[4] Harbiy xizmatga tayyorgarlik ushbu ehtiyojlarning bir nechtasi bilan bevosita bog'liq: u jamoaga daxldorlik tuyg'usini mustahkamlaydi, ijtimoiy e'tirofga erishish va o'z imkoniyatlarini sinovdan o'tkazish uchun keng maydon yaratadi.

Ye.P. Ilyin motivatsiyani inson xulq-atvorini qo'zg'atuvchi, unga yo'nalish beruvchi va uni qo'llab-quvvatlovchi dinamik jarayon sifatida tavsiflab, uning tarkibida ehtiyoj, motiv, maqsad va qadriyatlarning o'zaro ta'sirini alohida qayd etadi.[5] A.K. Markova esa o'quv motivatsiyasining shakllanishida o'qituvchining maqsadli pedagogik ta'siri va ta'lim jarayonini tashkil etish shakllari hal qiluvchi ahamiyatga ega ekanini ko'rsatib bergan.[6]

Xorijiy tadqiqotlar orasida E. Desi va R. Rayanning o'z-o'zini belgilash nazariyasi alohida o'rin tutadi. Mualliflar fikricha, ichki motivatsiya shaxsning avtonomiya, kompetentlik va boshqalar bilan bog'liqlikka bo'lgan uchta tayanch psixologik ehtiyoji qondirilgan sharoitda barqaror rivojlanadi.[7] A. Bandura tomonidan ilgari surilgan o'z-o'zini samaradorlik (self-efficacy) konsepsiyasi esa insonning o'z kuchiga ishonchi uning qiyinchiliklar oldidagi qat'iyati va faoliyat natijadorligini belgilashini asoslaydi.8 O'zbek psixologi E.G'. G'oziyev ham motivlarning shaxs yo'nalganligi tizimidagi o'rnini tahlil qilib, ular ijtimoiy muhit va faoliyat jarayonida shakllanishini ta'kidlaydi.9

Tadqiqot jarayonida ilmiy-pedagogik va psixologik adabiyotlarni nazariy tahlil qilish, qiyosiy-tizimli yondashuv, pedagogik kuzatish, talabalar bilan suhbat hamda olingan ma'lumotlarni umumlashtirish metodlaridan foydalanildi.

NATIJALAR VA MUHOKAMA.

Nazariy tahlil va pedagogik kuzatishlar natijalari talabalarda harbiy xizmatga tayyorgarlik motivatsiyasining rivojlanishi o'zaro uzviy bog'liq bo'lgan bir qator pedagogik omillarga tayanishini ko'rsatdi. Ularni quyidagicha tasniflash mumkin.

---

[3] Леонтьев А.Н. Деятельность. Сознание. Личность. – М.: Политиздат, 1975. – 304 с.
[4] Maslow A.H. Motivation and Personality. – New York: Harper & Row, 1954.
[5] Ильин Е.П. Мотивация и мотивы. – СПб.: Питер, 2002. – 512 с.
[6] Маркова А.К. Формирование мотивации учения в школьном возрасте. – М.: Просвещение, 1983. – 96 с.
[7] Deci E.L., Ryan R.M. Self-determination theory and the facilitation of intrinsic motivation, social development, and well-being // American Psychologist. – 2000. – Vol. 55, No. 1. – P. 68–78.
[8] Bandura A. Self-efficacy: The Exercise of Control. – New York: W.H. Freeman, 1997.
[9] G'oziyev E.G'. Umumiy psixologiya. – Toshkent: Universitet, 2010.

Birinchi omil — ta'lim mazmunining shaxsiy va ijtimoiy ahamiyatini ochib berish. Talaba o'rganayotgan harbiy bilimlarning hayotiy zarurati va bo'lajak kasbiy faoliyati bilan aloqadorligini anglab yetganida, uning mashg'ulotlarga munosabati sezilarli darajada o'zgaradi. Shu bois nazariy materialni real vaziyatlar, xalqimiz tarixidagi qahramonlik namunalari va zamonaviy xavfsizlik tahdidlari bilan uyg'unlashtirib berish maqsadga muvofiqdir. L.S. Vygotskiy qayd etganidek, qiziqish faoliyatning tabiiy harakatlantiruvchi kuchi bo'lib, uni inobatga olmasdan qurilgan ta'lim ko'zlangan natijani bermaydi.[10]

Ikkinchi omil — o'qituvchi shaxsi va pedagogik mahorati. Harbiy fanlar o'qituvchisi talabalar uchun nafaqat bilim manbai, balki xulq-atvor namunasi hamdir. Uning intizomliligi, kasbiga sadoqati, adolatliligi va muloqotdagi samimiyligi yoshlarning harbiy kasbga bo'lgan munosabatiga bevosita ta'sir ko'rsatadi. Qat'iy avtoritar uslub o'rniga hamkorlik pedagogikasiga tayangan muloqot talabalarda mas'uliyat va tashabbuskorlikni kuchaytiradi, bu esa o'z-o'zini belgilash nazariyasida qayd etilgan avtonomiya ehtiyojiga mos keladi.

Uchinchi omil — faoliyatli va tajribaviy yondashuv. Motivatsiya passiv tinglash orqali emas, balki faol harakat jarayonida mustahkamlanadi. D. Kolbning tajribaviy ta'lim modeliga ko'ra, bilim aniq tajriba, uni mulohaza qilish, tushunchalarni umumlashtirish va ularni amalda sinab ko'rishdan iborat sikl orqali o'zlashtiriladi.[11] Harbiy tayyorgarlikda bu model dala mashg'ulotlari, taktik o'yinlar, trenajyorlar, harbiy qismlarga tashriflar va o'quv yig'inlari ko'rinishida amalga oshirilishi mumkin. Muvaffaqiyatli bajarilgan har bir amaliy topshiriq talabaning o'z kuchiga ishonchini oshirib, o'z-o'zini samaradorlik hissini mustahkamlaydi.

To'rtinchi omil — ta'lim muhiti va jamoaviy munosabatlar. Talabalar guruhidagi ijobiy psixologik iqlim, o'zaro ko'mak va sog'lom raqobat harbiy tayyorgarlikka qiziqishni oshiruvchi muhim omil hisoblanadi. Jamoaviy topshiriqlar, guruhlararo musobaqalar va harbiy-sport bellashuvlari yoshlarda birdamlik, do'stlik va jamoa oldidagi mas'uliyat tuyg'usini tarbiyalaydi. Natijada mansublik ehtiyoji qondirilib, tashqi talab asta-sekin ichki ehtiyojga aylanadi.

Beshinchi omil — harbiy-vatanparvarlik tarbiyasining tizimliligi. Xotira va qadrlash kunlari, faxriylar bilan uchrashuvlar, harbiy-tarixiy muzeylarga tashriflar, vatanparvarlik mavzusidagi davra suhbatlari talabalar ongida harbiy xizmatning ijtimoiy qadrini qaror toptiradi. Biroq bunday tadbirlar rasmiyatchilikdan xoli bo'lib, talabalarning o'zlari tashkilotchi va faol ishtirokchi sifatida qatnashgandagina kutilgan samarani beradi.

Oltinchi omil — rag'batlantirish va baholash tizimi. Adolatli, shaffof va rivojlantiruvchi xarakterdagi baholash talabalarning yutuqlarini e'tirof etish orqali ularning intilishini qo'llab-quvvatlaydi. Ma'naviy va moddiy rag'batlantirish, peshqadam talabalarni tantanali taqdirlash va ularning tajribasini ommalashtirish tashqi motivatsiyani ichki motivatsiyaga aylantirishda ko'prik vazifasini o'taydi. Shu bilan birga, faqat nazorat va jazoga tayangan yondashuv qisqa muddatli bo'ysunishni yuzaga keltirsa-da, barqaror ichki intilishni shakllantira olmasligini unutmaslik lozim.

Yettinchi omil — zamonaviy ta'lim texnologiyalaridan foydalanish. Interfaol metodlar, multimediya vositalari, virtual va kengaytirilgan reallik texnologiyalari hamda harbiy simulyatsion

[10] Выготский Л.С. Педагогическая психология / под ред. В.В. Давыдова. – М.: Педагогика, 1991. – 480 с.
[11] Kolb D.A. Experiential Learning: Experience as the Source of Learning and Development. – Englewood Cliffs, NJ: Prentice Hall, 1984.

dasturlar yoshlarga tanish bo'lgan raqamli muhitda harbiy bilimlarni qiziqarli shaklda yetkazish imkonini beradi. Keys-stadi, rolli o'yinlar va loyiha metodi esa talabalarni muammoli vaziyatda tezkor qaror qabul qilishga o'rgatib, harbiy faoliyatning intellektual qirralarini namoyon etadi.

Aniqlangan pedagogik omillar, ularni amalga oshirish shakllari va motivatsiyaga ko'rsatadigan ta'siri 1-jadvalda umumlashtirilgan.

1-jadval. Harbiy xizmatga tayyorgarlik motivatsiyasini rivojlantirishning pedagogik omillari

Pedagogik omil	Amalga oshirish shakllari	Motivatsion ta'siri
Ta'lim mazmunining ahamiyatliligi	Real vaziyatlar, tarixiy namunalar, kasbga yo'naltirilgan misollar	Bilimning shaxsiy ma'nosini anglash, qiziqish
O'qituvchi shaxsi	Shaxsiy namuna, hamkorlik pedagogikasi	Ishonch, mas'uliyat, avtonomiya hissi
Faoliyatli yondashuv	Dala mashg'ulotlari, trenajyorlar, o'quv yig'inlari	O'z kuchiga ishonch, kompetentlik
Ta'lim muhiti	Jamoaviy topshiriqlar, harbiy-sport musobaqalari	Mansublik, birdamlik
Vatanparvarlik tarbiyasi	Faxriylar bilan uchrashuvlar, muzeylar, davra suhbatlari	Harbiy xizmatning ijtimoiy qadrini anglash
Rag'batlantirish va baholash	Shaffof reyting, taqdirlash, tajribani ommalashtirish	Yutuqning e'tirofi, barqaror intilish
Zamonaviy texnologiyalar	Simulyatorlar, VR/AR, keys-stadi, rolli o'yinlar	Qiziqish, faollik, qaror qabul qilish ko'nikmasi

Tahlil qilingan omillar bir-biridan ajralgan holda emas, balki yaxlit tizim sifatida harakat qilgandagina yuqori samara beradi. Masalan, mazmunan boy mashg'ulot o'qituvchining shaxsiy namunasi bilan mustahkamlanmasa, yoki amaliy faoliyat adolatli baholash bilan qo'llab-quvvatlanmasa, motivatsiya yuzaki va beqaror bo'lib qoladi.

Kuzatishlarimiz motivatsiyaning rivojlanishi muayyan bosqichlarda kechishini ko'rsatdi. Dastlabki, axborot-tanishuv bosqichida talaba harbiy xizmatning mazmuni va ahamiyati haqida tasavvurga ega bo'ladi. Ikkinchi, qiziqish uyg'otish bosqichida hissiy ta'sirchan vositalar orqali ijobiy munosabat shakllanadi. Uchinchi, faol ishtirok bosqichida talaba amaliy faoliyatda o'zini sinab ko'radi va muvaffaqiyat tajribasini to'playdi. Yakuniy, qadriyatga aylanish bosqichida esa Vatan himoyasiga tayyorlik shaxsning barqaror ichki e'tiqodiga aylanadi.

Ushbu jarayonning muvaffaqiyati bir qator pedagogik shart-sharoitlarga bog'liq: harbiy tayyorgarlik mazmunini talabalarning yo'nalishi va qiziqishlariga moslashtirish; o'qituvchilarning

psixologik-pedagogik kompetentligini muntazam oshirib borish; oliy ta'lim muassasasi, harbiy qismlar, mahalla va oila o'rtasida hamkorlikni yo'lga qo'yish; motivatsiya darajasini aniqlovchi diagnostik vositalardan tizimli foydalanish

XULOSA

Olib borilgan tahlillar asosida shunday xulosaga kelish mumkin: talabalarda harbiy xizmatga tayyorgarlik motivatsiyasi o'z-o'zidan shakllanmaydi, balki maqsadga yo'naltirilgan, izchil va tizimli pedagogik ta'sir natijasida rivojlanadi. Bu jarayonda ta'lim mazmunining shaxsiy ahamiyati, o'qituvchi shaxsi, faoliyatli yondashuv, jamoaviy muhit, vatanparvarlik tarbiyasi, rag'batlantirish tizimi va zamonaviy texnologiyalar o'zaro bog'liq omillar majmuini tashkil etadi.

Motivatsiyani rivojlantirishning bosh yo'nalishi tashqi majburiyatdan ichki ehtiyojga o'tishni ta'minlashdan iborat. Buning uchun talabalarning avtonomiya, kompetentlik va jamoaga mansublik ehtiyojlarini qondiruvchi o'quv-tarbiya muhitini yaratish, ularning har bir yutug'ini e'tirof etish va amaliy tajriba orqali o'z kuchiga ishonchini mustahkamlash zarur.

Amaliy tavsiya sifatida quyidagilarni taklif etamiz: harbiy tayyorgarlik mashg'ulotlarida interfaol va simulyatsion texnologiyalar ulushini oshirish; harbiy qismlar bilan hamkorlikda muntazam amaliy mashg'ulotlar tashkil etish; talabalar ishtirokida harbiy-vatanparvarlik klublari faoliyatini kengaytirish; motivatsiya darajasini davriy diagnostika qilib, natijalar asosida individual yondashuvni yo'lga qo'yish. Ushbu chora-tadbirlarning amalga oshirilishi yoshlarda Vatan himoyasiga ongli tayyorlikni shakllantirishga xizmat qiladi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR

1. O'zbekiston Respublikasining «Umumiy harbiy majburiyat va harbiy xizmat to'g'risida»gi Qonuni. 2002-yil 12-dekabr, 436-II-son (keyingi o'zgartish va qo'shimchalar bilan).
2. O'zbekiston Respublikasining Mudofaa doktrinasi. O'zbekiston Respublikasining 2018-yil 9-yanvardagi O'RQ-458-son Qonuni bilan tasdiqlangan.
3. G'oziyev E.G'. Umumiy psixologiya. – Toshkent: Universitet, 2010.
4. Выготский Л.С. Педагогическая психология / под ред. В.В. Давыдова. – М.: Педагогика, 1991. – 480 с.
5. Ильин Е.П. Мотивация и мотивы. – СПб.: Питер, 2002. – 512 с.
6. Леонтьев А.Н. Деятельность. Сознание. Личность. – М.: Политиздат, 1975. – 304 с.
7. Маркова А.К. Формирование мотивации учения в школьном возрасте. – М.: Просвещение, 1983. – 96 с.
8. Bandura A. Self-efficacy: The Exercise of Control. – New York: W.H. Freeman, 1997.
9. Deci E.L., Ryan R.M. Self-determination theory and the facilitation of intrinsic motivation, social development, and well-being // American Psychologist. – 2000. – Vol. 55, No. 1. – P. 68–78.
10. Kolb D.A. Experiential Learning: Experience as the Source of Learning and Development. – Englewood Cliffs, NJ: Prentice Hall, 1984.
11. Maslow A.H. Motivation and Personality. – New York: Harper & Row, 1954.